

Právo na práci

Slyšíme občas, že v obrodném procesu se zapominá na sociální zájmy dělnické třídy, že se přednostně řeší zájmy intelektuálů, nebo dokonce že nová politika jde proti „dělnické politice“, prosazované za starého vedení KSČ. Je tedy otázka, zda staré vedení KSČ skutečně provádělo ucelenou dělnickou politiku, zda se tu nevyvolávají jen nové iluze. Chápeme-li dělnickou politiku jako politiku KSČ nebo státu k uspokojování základních potřeb dělnictva, jako politiku realizace zájmů dělnické třídy, musíme si položit otázku, zda KSČ nebo vláda skutečně měly v posledním desetiletí propracovaný, cílevědomý sociální program, zda měly program dělnické politiky. Nebyly to převážně jen velmi obecné proklamace, jen všeobecná hesla, například o neustálém růstu životní úrovně, o růstu reálných mezd atd., s nimiž se rozcházela konkrétní sociální politika? Lze s plným přesvědčením označit některá vládní opatření, nadekretovaná nebo schvalovaná nejvyššími politickými místy, za cílevědomé, progresivní, systematické provádění sociálního programu dělnické třídy?

I na poli sociálně právní úpravy nalezneme mnoho důkazů o skutečné povaze takzvané dělnické politiky uplynulých let, již se dnes někteří lidé dovolávají.

1. Právo na práci a politika plné zaměstnanosti

Mezi nejoslavovanější úspěchy, jimiž se dosavadní vládní skupina nejvíce vychloubala, patří právo na práci. V ústavě z roku 1960 se honosně proklamovalo — ač to tam nepatří — že právo na práci je zajištěno celou socialistickou hospodářskou soustavou, která nezná hospodářské krize ani nezaměstnanost...

Jaká však byla skutečnost?

Podle převládajícího pojetí, deklarovaného například v Chartě lidských práv OSN, znamená právo na práci možnost zvolit si svobodně zaměstnání za přiměřenou odměnu, právo získat práci v mezích společenských možností nebo peněžitou podporu v nezaměstnanosti, která by zajistila životní úroveň přiměřenou základním potřebám moderního člověka.

Právo na práci není samoučelné. Je to prostředek, který má každému občanu zajistit na jedné straně podíl na národním důchodu, úměrný jeho schopnostem a fyzickým možnostem, na druhé straně plně uplatnění vlastní osobnosti. Právo na práci je spolu se zákazem vykořisťování člověka člověkem jeden ze základních nástrojů sociální emancipace člověka.

Socializaci národního hospodářství, odsunem Němců, politikou extenzivní industrializace se podařilo velmi rychle odstranit nezaměstnanost a dosáhnout plné zaměstnanosti. Brzo nastal nedostatek pracovních sil. To byl jistě úspěch socialismu. V posled-

ních letech však vlivem praxe nucených prací, čistek, systému kádrových posudků, kádrových nomenklatur, kádrových „stropů“, nešetrně prováděných „náborů“ atd. přibývalo lidí, kteří měli jen omezenou možnost svobodné volby zaměstnání, jež by vyhovovalo jejich znalostem, schopnostem, talentu, možnostem. V některých oblastech národního hospodářství, jako například v zemědělství, se svobodná volba zaměstnání omezovala i přísnými administrativními opatřeními. Podobná opatření se týkala i dělníků, kteří měli omezenou možnost rozvázat pracovní poměr. Žilo mezi námi poměrně dost lidí, kteří sváděli s byrokracií marný boj o změnu zaměstnání nebo kteří nemohli „z kádrových důvodů“ zavadit o přiměřenou práci.

To ovšem neplatilo pro všechny. Měli jsme i druhý extrém. Někteří pracovníci se stávali jaksi nedotknutelní, i když nepodávali pracovní výkon, požadovaný pro své pracovní místo. Spolu se „sociálním přístupem“ k některým pracovníkům prohlubovala takto chápaná dělnická politika nerovnost mezi lidmi ve společnosti, která se prohlašovala za socialistickou.

Byrokratický přístup k realizaci práva na práci byl zakoven i v právních předpisech. Uveďme jen některé příklady.

Při centrálně direktivním řízení národního hospodářství a nedostatku pracovních sil pečovaly národní výbory o rozvoj pracovní aktivity obyvatelstva hromadným nábořem. Organizovaly jej buď přímo ONV, nebo podniky se souhlasem ONV. Umísťování jednotlivých občanů se podceňovalo, protože jich „nebylo mnoho“. V ovzduší náborů převládala představa, že právo na práci se realizuje rozmísťováním občanů podle potřeb národního hospodářství. Vznikla atmosféra, v níž občan přestal být subjektem práva na umístění, subjektem, jemuž má státní aparát sloužit, a stal se objektem rozmísťovací činnosti aparátu, pouhou pracovní silou. Rozmísťování zatlačilo umísťování. Společnost utlačila jednotlivce i za hranice „společenské nezbytnosti“.

Právo na práci mají realizovat ONV. Mají organizovat bezplatnou poradenskou službu a doporučovat zaměstnání. Zákon č. 70/1958, ani vládní nařízení č. 92/1958 Sb., které platí dodnes, ani Zákoník práce z roku 1965 neobsahují adekvátní prostředky, jimiž by podniky byly zainteresovány na zprostředkovatelské službě ONV. Celá úprava je spíše iluzorní. Jestliže ONV pracovníka neumístí, neposkytne mu žádnou podporu.

Národ byl přesvědčován, že nemáme a nikdy nemůžeme mít nezaměstnanost (čl. 21 Ústavy). V roce 1951, v zápalu boje proti buržoazním politikům, byla rozmetána sociální administrativa, fakticky zrušena podpory v nezaměstnanosti. Zanikl sociální aparát, který měl realizovat právo občana na práci. Naši společnost však přestala ohrožovat jen nezaměstnanost

způsobená cyklickými krizemi. Jako v každé průmyslově vyspělé společnosti vyžádá si rozvoj národního hospodářství občasnou strukturální přestavbu společenské pracovní síly, což může nezaměstnanost vyvolat. Kromě toho se v každé společnosti s vysokou společenskou dělbu práce vyskytuje určitá přirozená a pomějíící individuální nezaměstnanost, spojená s „gerontologickou fluktuací“, jež je způsobena hledáním příhodnějšího zaměstnání s přibýváním věku. Přehlízíme, že lidé mohou opouštět a hledat zaměstnání i z jiných důvodů, například proto, že by chtěli lépe uplatnit své schopnosti. S určitou nezaměstnaností se dále setkáváme v souvislosti s přirozeným cyklem biologického množení lidského rodu, při návratu žen do zaměstnání, když odchovaly děti. Místo, aby tehdejší vláda tyto problémy studovala a pochočila, považovala veškerou fluktuaci bezmála za nepřátelský akt proti státu. Provinilce stihala sankcemi například i v nemocenském pojištění, tedy v době, kdy postižený občan byl nemocí vyřazen z pracovní činnosti.

Postrádáme podpory v nezaměstnanosti. Vláda si toho byla vědoma, a proto nedávno zavedla vyhláškou alespoň zabezpečení při rušení neefektivních a jiných provozů.

Musíme si být vědomi, že nelze argumentovat tím, že tyto služby potřebuje málo lidí. Chceme-li mít socialistický a humanitní stát, prosazující dělnickou politiku, musíme dát občanům stejnou možnost, aby mohli realizovat své právo na práci. Zejména mají-li se přitom uplatnit ekonomické prvky, bude nám chybět sociální aparát podobný tomu, jaký nyní živelně vzniká pro důchodce (burzy práce), i peněžité podpory pro osoby, které se okamžitě nepodaří umístit, a to nejen při uzavírání neefektivních provozů nebo při umisťování osob se změněnou pracovní schopností.

Svobodnou volbu zaměstnání silně omezují administrativně právní překážky. Je to především systém výpovědních důvodů při skončení pracovního poměru zaměstnancem. Jako každý pracovník může dělník odejít ze zaměstnání z jiného než zákonného důvodu pouze po výpovědní lhůtě, zpravidla prodloužené o šest měsíců. Brání se mu tedy administrativně v uplatnění jeho práva na svobodnou volbu zaměstnání a je nucen vykonávat určitou práci.

Nezbytnou součástí plné realizace práva na práci je i právo na vzdělání a na náležitou přípravu pro povolání. Naše školství je jistě rozvíjené a dává možnost dobré přípravy, i když nechci tvrdit, že nemá nedostatky. Měl však každý opravdu stejnou možnost ucházet se o povolání, o němž se domníval, že v něm nejlépe uplatní své schopnosti? Byly skutečně rozum a zručnost hlavním kritériem pro soutěž občanů o volná místa na školách? Neporušovalo se právo na práci už u patnáctiletých dětí, vmanipulovaných do povolání podle politických hledisek, která splňovali jejich

rodíče? Bylo to v zájmu dělnické třídy? Byla to dělnická politika?

Ztrácelo se ze zřetele, že uplatnění práva na práci je jen prostředek k získání práva na lidský život, na podíl na spotřebě, na materiální základ pro realizaci osobnosti člověka. Cožpak dělník měl a má zájem na právu na práci, je-li jen vstupní branou do pracovního procesu? Práce nebyla prostředkem ke zdokonalení člověka. Člověk se stal otrokem budování. Pro koho?

2. Právo na uspokojivé pracovní podmínky

Vydání zákoníku práce lze jistě považovat za jeden z velkých úspěchů dělnické politiky posledního období. Nositelé této politiky také v propagandě zdůrazňovali, že sjednotili roztržité předpisy a poskytli pracujícím zvýšenou sociální ochranu. Avšak ani tato právní norma nebyla ušetřena zásahů poplatných době vzniku.

Vznikala dlouho, což by mělo být její předností. Ve skutečnosti však první verze skončily v propadlšti politických schvalovacích kanálů a poslední znění muselo být připraveno velmi rychle. Proto ani zákoník práce nebyl prost nepřesností. V této úvaze však nejde o podrobný rozbor konkrétních nedostatků ani o to, zákoník práce pro ně zahrnuje. Sledujeme jiný cíl — postřehnout podstatu tzv. dělnické politiky minulého období, po které někteří lidé znovu volají.

Smyslem socialistické pracovněprávní ochrany bylo vytvořit všem občanům stejné výchozí, základní sociální šance a zaručit je státem. Stejně základní podmínky práce měly být zárukou uspokojivého, lidsky důstojného pracovního prostředí pro všechny občany. Mělo tedy jít o negaci stavovské diferenciace mezi pracujícími a o zavedení jednotných základních a minimálních právních norem pro práci.

V ovzduší rovnostářství a nivelizace se proklamovala zjednodušená zásada stejných základních pracovních podmínek. Princip stejných sociálních možností byl vytlačen požadavkem co největší uniformity. Preferovala se průměrnost, stejnost, jednota. Co nemohla lidem poskytnout státní sociální a pracovní politika, protože „na to nebylo“, nesměli si lidé sami zaříditi. V atmosféře direktivního řízení se minima stala závaznou normou pro všechny. Socialistické organizace nesměly např. zkrátit pracovní dobu, jakmile se k tomu vytvořily podmínky, nýbrž až když na ně přišla řada podle „harmonogramu“ nadekretovaného vládou. Uniformita paralyzovala iniciativy k dosažení lepších podmínek pro jednotlivé kolektivy, ke ztrátě zájmu o pokrok v úpravě pracovního prostředí a pracovních podmínek. Jediná možnost ke zlepšení byla, vznést požadavek na zlepšení pro všechny. Každý

dé sebestmenší zlepšení bylo nepřijatelné, příliš nákladné vůči státu, vládě. Místo aby stát zaručoval jen základní pracovněprávní ochranu pracovního prostředí a pracovních podmínek a zbytek ponechal iniciativě pracujících, vybudoval jednotný a jediný systém: Prostor pro individuální a kolektivní iniciativu byl přísně regulován a střežen. Stát jej přiděloval nebo odnímal podle toho, jaké právě panovaly názory na hmotnou zainteresovanost pracujících a na zvyšování jejich účasti na řízení. Stačí, připomeneme-li si v této souvislosti, jak se měnily předpisy o ředitelských fondech, o podnikových fondech pracujících atd., jimiž se regulovala tvorba prostředků určených na podnikovou sociální politiku i nakládání s nimi. Máme jistě v čerstvé paměti zrušení příplatku socialistických organizací na závodní stravování. Celá tato dělnická politika vyústila ve mzdovou nivelizaci, ve formální socialistickou soutěž, ve formální kolektivní smlouvy a tak dále.

Výsledkem byla dezintegrace pracovních kolektivů. V moderním velkopřumyslu se totiž vedle mezd zpravidla rozvíjí i podniková sociální politika, která utužuje pocity souměřitelnosti s určitým pracovním kolektivem. Dělníci si váží svého závodu a podniku nejen proto, že jim za práci vyplácí mzdu. Dosažení určité mzdové a tím i životní úrovně uspokojuje základní potřeby pracovníků. Jestliže podnik pro ně nedělá nic mimořádného, nezajímá se o jejich životní a pracovní podmínky, o pracovní prostředí, o jejich zdraví, nedává-li jim možnost ovlivňovat chod podniku, neindividualizuje se vztah pracovníků k podniku. Nestávají se patrioty. Necítí souměřitelnost se svým podnikem a nemají o něj zájem. Snadno jej opouštějí.

Péče o individuální pracovní a životní problémy dělníků naopak utužuje jejich citový vztah k pracovnímu kolektivu. Nemůže-li socialistická organizace poskytnout nic nad rámec pracovního zákonodárství, ztrácí důležitý nástroj progresivní podnikové politiky. Lidé se nezajímají jen o lepší sprchy, nýbrž i o kratší pracovní dobu, delší dovolenou, o podíly na hrubém důchodu nebo zisku. Péči mnohých našich podniků o dělníky nelze srovnat ani s péčí moderních velkopodniků v Japonsku, považovaném donekdávna za zemi se zaostalou sociální politikou. Např. firma Mitsuišii buduje pro ženy podniková nákupní a dodavatelská střediska i tovární prádelny, poskytuje dělníkům placenou dovolenou, ač na ni v Japonsku není zákonný nárok, vyplácí podíly ze zisku jako prémie dvakrát do roka, dopravuje zaměstnance do práce a z práce továrními autobusy, organizuje pravidelné lékařské prohlídky a tovární léčebnou péči velmi dobré úrovně atd. I když firma vyplácí o něco nižší průměrné mzdy, dostávají dělníci více než dělníci v jiných továrnách v kraji. Vytváří se tím určitá pozitivní sociální atmosféra, kterou dělníci vcelku neradi opouštějí.

U nás se v minulosti přílišná uniformita stala i brz-

dou skutečné zainteresovanosti pracovníků na rozvoji podniku a na sociálním pokroku.

Pracovní zákonodárství však trpělo i nedostatkem koncepcí. Postrádalo ucelený progresivní sociální program. Jednotlivé instituce si v praxi občas odpořovaly, jejich účinky se navzájem negovaly. Byl to výsledek zjednodušeného chápání zásluh i nedomyšlené politiky. Tak například dovolená na zotavenou má sloužit regeneraci zdraví a pracovní síly člověka. Čím je člověk starší, tím delší dobu k tomu potřebuje. Je to logické a přirozené. Logické by také bylo, kdyby vedle zákonem zaručené dovolené mohla socialistická organizace poskytovat v rámci kolektivní smlouvy až týden dovolené navíc pracovníkům, kteří jí prokázali určitou věrnost. Odstupňování délky zákonné dovolené podle délky zaměstnání místo podle věku však prozrazuje nedostatek koncepčnosti, sociálního programu; stát chtěl místo podniku centralisticky poskytovat dovolenou podle zásluh, a tím vlastně podýrval vztah pracovníků k podnikům.

Jiným příkladem je právní úprava pracovní doby a práce přesčas. Jsou-li mzdy omezeny faktickými mzdovými stropy (danými mzdovou praxí nebo politikou), stává se zákoníkem omezená práce přesčas zdrojem dalšího výdělků. Jedna sociálně právní instituce tedy neguje druhou, stejně závažnou.

Obdobně je to při aplikaci náhrady škody při pracovním úrazu nebo nemoci z povolání. Místo podstatně zvýhodněného úrazového zabezpečení zvolil zákonodárce objektivní odpovědnost socialistické organizace za pracovní úrazy a nemoci z povolání a chránil tak oprávněné zájmy dělníků. Silně tím však zeslabil zájem podniků na bezpečnosti při práci, neboť podnik odpovídá bez ohledu na to, zda zavínil porušení bezpečnostních předpisů. Ohrožuje to i jiný zájem dělníka — zájem na dodržování bezpečnostních předpisů. Jedna instituce negativně ovlivňuje aplikaci instituce druhé.

Řadu závažných ustanovení zákoníku práce nebylo možno realizovat, protože se pro to nevytvořily náležité podmínky. Připomeňme si jen, s jakými obtížemi se prosazuje zákaz noční práce žen. Na Ostravsku se stává dokonce nástrojem diskriminace, neboť podniky „plní“ tento předpis tím, že ženy propouštějí. V továrnách se zastaralým strojovým parkem, zejména v Čechách, vzniklo zdraví škodlivé prostředí s velkou prašností a špínou, nadměrným hlukem a nedostatkem světla, a to v míře ohrožující zdraví národa. Zastaralé stroje jsou vybaveny nedostatečným bezpečnostním zařízením a působí zvýšenou úrazovostí. I to je důvod, proč byla úrazová statistika u nás dlouho utajována. Jak tato skutečnost kontrastuje s požadavkem zákoníku práce, aby organizace rozšiřovaly mechanizaci a automatizaci, snižovaly pracovní únavu a dbaly o vzhled a úpravu pracoviště, strojů a nástrojů, nebo s ustanovením, aby soustavně vytváře-

ly podmínky pro bezpečnou a zdravotně nezávadnou práci a předcházely pracovním úrazům a nemocem z povolání!

Zákoník práce je poplatný době i mnohomlupnosti a proklamativnosti. Vždyť třeba celá kapitola Péče o pracovníky připomíná spíše politické prohlášení než právní normu.

Organizace mají např. pro pracovníky ve všech směnách rozvíjet závodní stravování, odpovídající zásadám správné výživy, zabezpečovat vhodné nápoje přímo na pracovištích nebo v jejich blízkosti. Nejde však o právně vymahatelnou povinnost a dělníci se nemožou cestou práva vzepřít ani proti nehodnotné a nechutné stravě v závodních jídelnách. Podobně je to s bydlením i s provozem kulturních, tělovýchovných a rekreačních zařízení.

Nevymahatelnost deklarovaných povinností snižuje právní jistotu občanů a hodnotu právní normy. Sociálně právní nejistotu zvyšují i četná zmocnění vlády. Vláda může upravit nejen podrobnosti, ale i výjimky ze zákoníku práce a v některých případech i suspendovat některá ustanovení. Je typické, že si byrokracie nechávala zadní dvířka pro operativní zásahy. Tím znásobila své pravomoci — svou moc nad lidmi a jejich právy.

Zákoník práce např. skoncoval s nehumánními poměry, za nichž mohla socialistická organizace bránit dělníkům ve skončení pracovního poměru. Vláda však byla zmocněna vázat na přechodnou dobu účinnost výpovědi na některé podmínky. Mohla tak kdykoliv obnovit starou praxi a místo snahy udržet pracovníky v podniku zlepšováním pracovních a sociálních podmínek jim mohla bránit v odchodu administrativní cestou. Podobných a jiných zmocnění vlády je v zákoníku práce přes padesát.

Minulá dělnická politika se v duchu svých zjednodušených ideových představ a politických hesel pokoušela udělat z lidí pracovitě včelíčky a přidělovat jim práva — všem stejná, jednotná, s popřením individualit jednotlivců a specifík podniků a závodů. Proklamovala jednotu individuálních a celospolečenských zájmů do té míry, že potlačovala všechny snahy po projevení individuálních a skupinových zájmů. Ve snaze preferovat tak zvané celospolečenské zájmy likvidovala prostředky prosazování zájmů jednotlivců. Odborová organizace se byrokratizovala, převáděly se na ni státní funkce. Odbory měly však nedostačnou pravomoc, takže nemohly tyto funkce řádně vykonávat; nemohly ani kritizovat sociální správu, ledaže by kritizovaly samy sebe. Dělnická politika *starého vedení devalvovala význam kolektivních smluv*. Odbory měly především organizovat vyšší pracovní výkony. Hájit zájmy pracujících bylo ochránářství. Prosazování zájmů pracujících vyjednáváním, popřípadě i stávkou, se považovalo za akt proti socialismu, za ohrožování celospolečenských zájmů.

Komů sloužil takový systém? Byl to snad projev skutečné dělnické politiky?

V demokratizačním procesu získávají odbory pravou tvář. Spolu s pokrokovou částí KSČ požadují zpřesnění pracovního zákonodárství a zvýšení sociálně právní ochrany pracujících. Za nového systému hospodářského řízení požadují zvýšenou sociální jistotu, garantovanou státem jako doplněk a podmínku pronikání tržních vztahů do naší ekonomiky. Je to snad protidělnická politika? Vždyť je v zájmu dělnické třídy, aby pracující měli přesně a jasně definovaná a zaručená základní sociální práva, zakládající sociální jistotu občanů, a aby si mohli kromě toho kolektivními smlouvami zajistit zlepšování životních a pracovních podmínek kolektivním a individuálním přičiněním, a aby mohli ve svobodném politickém ovzduší usilovat o sociální pokrok.

3. Právo na rodinu

Mezi politické pravdy v minulosti často hlášané a propagované patřilo, že socialismus pečuje o základ společnosti, o rodinu lépe než kapitalistická společnost. Československá ústava z r. 1960 proklamuje, že stát zaručuje rozvoj mládeže, podporuje rodiny s více dětmi, poskytuje ženám zvláštní podmínky v práci. Ústavní ustanovení jsou sice v souladu s Všeobecnou deklarací lidských práv (1948), avšak zamysleme se, zdali staré politické vedení skutečně upevňovalo rodinu, podporovalo její vznik jako přirozené a základní jednotky společnosti, pečovalo o plný rozkvet mládeže.

Jak podporoval stát zakládání rodiny? Jak pomáhal mladým lidem při životním startu? Jak jim pomáhal realizovat právo na rodinu?

Na školách i v soustavě společenských organizací se zanedbávala citová a etická příprava pro manželství. S přepolitizováním školních osnov se z organizované výchovy vytratil prostý vztah člověka k člověku, k přírodě. Podceňovala se i praktická příprava mládeže na manželství.

Etická příprava mládeže pro rodinný život však v současné době není zdaleka hlavní příčinou devaluace rodinných vztahů. Uvědomme si, že v r. 1966 celá pětina z každého tisíce jednadvacetiletých děvčat vyrůstala v neúplných (např. rozvedených) rodinách a že jen asi čtvrtina měla v době sňatku poněkud přijatelné bytové podmínky. Dokud většina mladých lidí nebude mít jinou perspektivu než bydlet u vlastních nebo sešvagřených rodičů, nebude sňatek ničím jiným než legalizováním sexuálního života, bez jakékoliv nové kvality, dané *samostatným životem novomanželů*, založením rodiny. Stát nejprve slíbil mladým lidem sociální bytovou politiku a pak místo příměrné výstavby bytů snižoval normu obytné plochy na osobu a plně ekonomizoval celou tuto oblast. Dostat byt mohl už prakticky jen ten, kdo měl peníze, a ještě

musel čekat. Úplně a záměrně ekonomizování bytové politiky bylo namířeno především proti mladým lidem ze všech společenských vrstev, tedy i proti dělníkům, kteří neměli potřebné úspory. Bylo snad popření sociální povahy bytového problému mladých lidí aktem dělnické politiky, aktem socialistické rodinné politiky?

Nebyl to jediný asociální čin. Byt jistě podstatně usnadní téměř tragickou situaci mladých manželství. Vstup do manželství a založení rodiny znamená však velmi nákladnou kvalitativní změnu v životě člověka. Můžeme oprávněně požadovat, aby se na ni mladí lidé delší dobu připravovali, např. soustavným spořením. Musí však mít z čeho spořit. Po celou dobu přípravy pro povolání a v prvních letech výdělečné činnosti nemá k tomu mládež mnoho příležitosti. Proto se už ve dvacátých letech poskytovaly mladým lidem při sňatku peněžitě podpory (výbavné) z prostředků sociálního pojištění. Výbavné nebylo zanedbatelné — dělníci dostávali 400 až 600 Kčs (1934), soukromí úředníci po 30 měsících pojištění 3600 Kčs (1934). Za každý rok pojištění se tato částka ještě zvyšovala. Výbavné bylo zrušeno. Témuž účelu — pomoci při zařizování nové domácnosti — sloužila i velmi výhodná novomanželská půjčka, zavedená v roce 1948. I ta se však z praxe potichu vytratila. Dnes nemá v době sňatku třetina mladých lidí finanční prostředky ani na skromné zařízení jednoho pokoje.

V r. 1948 se v sociální politice přesunul důraz na pomoc při narození dítěte. Vedle plnohodnotné lékařské péče poskytoval se mladým matkám příspěvek ve výši 2500 starých Kčs, což byly asi dvě třetiny tehdejší průměrné mzdy v socialistickém sektoru. Kromě toho dostávaly ženy při porodu nejzákladnější výbavičku v hodnotě starých 750,— Kčs, tj. asi 15% tehdejší průměrné mzdy. Tyto dávky se za celých 20 let — přes podstatné zvýšení cen — nezvýšily. Ani podpora při narození dítěte, poskytovaná od 1. 7. 1968 ve výši 1000 Kčs, není reálně tak vysoká jako v r. 1948.

Nelze tedy říci, že by staré politické vedení mělo skutečně v úmyslu uspokojovat nejzákladnější zájmy mladých manželů. Praktická politika vedla naopak ke zhoršení už priznávaných sociálních práv. Ve vztahu k rodině neuspokojovala ani to, co samo toto vedení nejednou prohlásilo za celospolečenský zájem — optimální vývoj populace.

Ekonomické předpoklady pro tento vývoj nevytvářela ani soustava peněžitě pomoci v mateřství. V r. 1948 se vláda postavila za princip univerzality, který chtěla postupně realizovat. Avšak minulé politické vedení opustilo tento princip a prosazovalo v této oblasti sociální politiky tzv. třídnost a zásluhovost. Preferovalo ženy v pracovním poměru proti družstevním rolnicím a ženám samostatně výdělečně činným,

upíralo části výdělečně činných žen tyto dávky. Ženy v pracovním poměru dostávaly dávky podle délky zaměstnání, tedy v rozporu se všemi radami lékařů, preferovaly se porodky starších žen a finančně se znevýhodňovaly ženy mladé, které měly kromě toho nižší průměrné příjmy. Všechna tato opatření působila pochopitelně protipopulačně. Diskriminovala ženy právě v době, kdy měly nejlepší biologické předpoklady k mateřství.

To vše vážně ekonomicky ohrozilo právo mladých lidí na rodinu.

Z narození dítěte a založení rodiny se tak postupně stal sociální luxus. Nákladné bylo nejen založení domácnosti a narození dítěte, nýbrž i výchova dětí. V naší společnosti je většina rodin s jedním nebo dvěma dětmi. Staré politické vedení však propagovalo pomoc největším (maximálním) rodinám, tedy menšíne rodin. Byla to politika laciná, protože vyžadovala od státu nižší náklady a v propagandě působila humánně a progresivně.

Už delší dobu je však veřejným tajemstvím, že první dítě vyžaduje vyšší náklady než ostatní, že náklady na výchovu rostou spíše s věkem než s počtem dětí. Odhaduje se, že u nás se tyto náklady pohybují v současné době asi od 350,— Kčs měsíčně na kojence a batole až po asi 800,— Kčs měsíčně na studujícího. Zjistilo se také, že v daných společenských poměrech může rodina v ČSSR odpovědně vychovat 3-5 dětí současně (optimální rodina). Pro řešení našeho populačního problému jsou dnes rozhodující rodiny s 3 dětmi. Z toho plyne, že dosavadní sociální politika v této oblasti byla ve skutečnosti sociální demagogií, která nepřispívala zdravému rozvoji národa. Přeceňovala rozsah pomoci poskytovanou rodinám s dětmi, neboť ani spolu s daňovými úlevami nemohly přídavky na děti adekvátně pomoci krytí náklady na výchovu dětí ve většině rodin.

I zde se projevil deformace v konstrukci podmínek pro nárok na přídavky na děti. Nárok závisel víc na jakýchsi zásluhách rodičů než na potřebách dětí. Nivelizační tendence se projevil i v odstupňování přídavků na děti podle příjmů rodičů, tím byly postiženi kvalifikovaní — tedy i kvalifikovaní dělníci, a to v době, kdy se ohlašoval nástup vědeckotechnické revoluce.

Nedostatečná společenská pomoc většině rodin byla poplatná své době i v jiném směru — souvisela úzce s tím, že v politickém ovzduší padesátých let byla zaměstnanost žen povýšena na hlavní smysl ženské emancipace. Velmi silně se popularizovala zejména v době, kdy vrcholila extenzivní industrializace. Celý problém zrovnoprávnění žen se zjednodušil na otázku jejich zaměstnanosti — ženám se vnutil ideál mužského modelu života. Když ekonomický základ pro osvobození ženy tkvěl jen v jejím zaměstnání, vznikl protiklad mezi zaměstnaností ženy a jejím mateřským

posláním. Jednostranný rozvoj společenských opatření pouze ve prospěch zaměstnaných žen ztěžoval ženám volbu mezi zaměstnáním a mateřskou funkcí. V určitém období ztěžovala tuto volbu i propagandistická kampaň, která vydávala práci v domácnosti za jakýsi projev maloměstáctví a vdovský důchod za přežitek minulosti.

Jestliže se žena s malým dítětem musí rozhodovat, zda může ochudit rodinu o druhý příjem, jestliže nedostává od společnosti přiměřenou sociální pomoc a její práce v rodině nepřinese úspory, jež by vynahrádily ztrátu druhého příjmu, a jestliže ještě propaganda vytváří silný tlak na zaměstnanost, vstupuje pak do zaměstnání spíš z donucení než ze svobodné volby. Jak uvedl O. Šik v televizním projevu dne 1. 7. 1968, máme nejvyšší zaměstnanost žen ve střední a západní Evropě. Přitom průzkum v r. 1966 ukázal, že každá desátá dívka již ve věku 21 let, tedy bez velkých životních zkušeností a reálných představ, si přeje zůstat doma u dětí a většina z nich pracuje jen proto, aby si vydělala peníze. V této souvislosti je devalvace práce žen v domácnosti krajně škodlivá. V Maďarsku poskytují mateřský důchod, ve Švédsku peněžitě dávky na krytí zvýšených nákladů na domácnost, když žena v domácnosti onemocní, v Polsku přídavky na děti. Myšlenka zavedení mateřského důchodu pro ženy do 3 let přitom vznikla u nás. Je typické, jak se staré politické vedení stavělo k návrhům čs. odborníků předtím, než takový důchod pohotově zavedli Maďaři. Nedostatek pochopení pro společensko-biologickou funkci žen se projevil i v nedostatečných zárukách zvláštních podmínek pro práci žen. Nevytvořili jsme dostatečné předpoklady pro realizaci např. zákazu noční práce žen. Administrativně právní řešení tohoto problému vedlo např. na Ostravsku k určité nezaměstnanosti žen. Teprve nedávno se ženám začal vyplácet diferenciální příplatek, jsou-li v době těhotenství a mateřství přerazeny ze zdravotních důvodů na hůře placenou práci.

Nechci skandalizovat a zatracovat vše, co dobrého se pro ženy udělalo. Mateřská dovolená byla nejprve prodloužena na 18 týdnů, v r. 1953 na 22 týdnů a od 1. 7. 1968 na 26 týdnů. ČSSR se zařadila mezi státy s nejdelší mateřskou dovolenou. Tím se však zajisté nemůže vyřešit náš problém katastrofálního poklesu porodnosti — je nejnižší za posledních 50 let. Realizace práva na rodinu se u nás stala velmi vážným problémem. To je i výsledek tzv. dělnické politiky minulého období.

Nové vedení KSČ a vláda slibují, že z péče o rodinu postupně odstraní nesmyslnou diskriminaci některých žen a že přejdou k aktivní, účinné a adekvátní rodinné politice. Svou snahu projevily i činem — novým zákonodárstvím, jímž se sjednotily sazby peněžité pomoci v mateřství, zavedly jednotné sazby přidavků na děti pro všechny výdělečně činné občany atd. I když zvýše-

ni přidavků na děti a podpory při narození dítěte kryjí stěží zvýšení cen, přece jen jsou příslibem nového koncepčního řešení. Zaměřují se na optimální, nikoli na maximální rodiny. Vláda slíbila uvážit zavedení novomanželských půjček (Rudé právo 4. 6. 1968). Jsou tu tedy všechny náznaky, že nové vedení státu uznává, že pomoc rodinám nelze považovat za věc jakési „třídní“ politiky a „zásluh“, za filantropické gesto přilepšování některým rodinám, nýbrž za integrální součást rozdělovacího systému, ve kterém rodinná politika má systematicky odstraňovat rozdíly mezi lidmi bezdětnými a s dětmi a všemožně (nejen slovy) podporovat plný rozvoj mladé budoucnosti národa. Přechod k takové progresivní politice nebude v současných ekonomických poměrech lehký. Je však zcela nezbytný. I v rodinné politice znamená demokrati-zační proces novou kvalitu proti dosavadní dělnické politice starého politického vedení.

4. Právo na sociální zabezpečení

Sociální zabezpečení patří mezi velké vymoženosti 20. století. Pro rozvoj humanismu naší civilizace má stejný význam jako atomová energie pro rozvoj techniky a výroby. Není proto náhodné, že právo na sociální zabezpečení bylo pojato mezi základní lidská práva a že se k němu hlásí všechny moderní státy. Také národní vláda v Košicích (4. duben 1945) prohlásila, že chce „pokračovat ze všech sil a v duchu sociální spravedlnosti“ v práci na „velkém díle sociálního zajištění“ pro všechny vrstvy pracujících měst a venkova.

Prohlášení vlády odpovídalo touze národa po jednotném a integrovaném národním pojištění, jež by každému poskytovalo sociální jistotu, stejnou šanci lidsky žít. V duchu těchto tužeb se program národního pojištění stal jedním z hlavních hesel KSČ v únoru 1948 a pomohl získat KSČ celonárodní podporu. Proto bylo ještě v roce 1948 uzákoněno národní pojištění a v Ústavě 9. května z roku 1948 se objevila věta, že „všem občanům přísluší právo na léčebnou péči a na zaopatření jak ve stáří, tak i při nezpůsobilosti k práci a při nemožnosti obživy“. Připomínám tyto okolnosti hned v úvodu jen proto, že brzy vybledly, byly zkresleny a zapomenuty.

Již v roce 1956, na celostátní konferenci KSČ, vyhlásil A. Novotný zásadu, že je nutno rozlišovat sociální zabezpečení podle toho, jakým dílem přispěl důchodce k našemu společnému budování. Je to jistě zásada, s níž lze z velké části obecně souhlasit, je-li současně zaručeno, že každý občan dostane alespoň existenční minimum. Podívejme se však, jaká byla praxe minulého vedení v oblasti sociálního zabezpečení.

Především: ústava z roku 1960 vyhradila hmotné zaopatření jen pracujícím, tedy nikoli již všem občanům. Bylo prohlášeno, že systém, který zabezpečuje

všechny vrstvy pracujících stejným způsobem a za stejných podmínek, je v rozporu s upevňujícími se socialistickými výrobními vztahy. Zavedlo se proto již v roce 1956 diferencované zabezpečení pro zaměstnance, družstevní rolníky a osoby samostatně hospodařící. V roce 1957 činily průměrné starobní a invalidní důchody družstevních rolníků jen 50% a důchody osob samostatně hospodařících jen 49,3% důchodů zaměstnaneckých. Tento stav se dále zhoršoval, takže v roce 1964 dosahovaly důchody družstevních rolníků 47,1% a důchody samostatně hospodařících osob 41,5% starobních a invalidních důchodů vyplácených zaměstnancům. V tomto roce byl průměrný starobní důchod družstevních rolníků jen 315 Kčs měsíčně, průměrný důchod osob samostatně hospodařících jen 276 Kčs, tedy méně než minimální hranice starobních důchodů přiznávaných zaměstnancům.

Soustavou takzvaných pracovních kategorií, převzatou ze sovětského právního řádu, začaly se zavádět rozdíly i mezi zaměstnanci. Je jistě nutné vstoupit v úvahu, že některá zaměstnání vyčerpávají lidi více než jiná, a proto je přirozené, že společnost umožňuje určitým pracovníkům například dřívější odchod do důchodu. Avšak v době nástupu vědecko-technické revoluce vydávalo staré vedení pracovní kategorie za vymoženost socialismu, z fyzické námahy, riskování zdraví a předčasného vyčerpání dělalo zásluhu o rozvoj socialismu, místo aby otevřeně přiznalo, že jde o kompenzaci za nedostatečnou mechanizaci, automatizaci a bezpečnost při práci. Poskytováním zvýšených důchodů osobám první a druhé pracovní kategorie (asi 10% důchodů) se naopak hmotně podporoval zájem dělníků o zachování pracovní kategorie a podřýval se zájem o technický pokrok, o zlepšování hygieny pracovního procesu a prostředí.

Principu zásluh byla obětována i další vymoženosti z roku 1948 — společenská záruka minimální životní existence. V roce 1948 měli nárok na sociální důchod všichni českoslovenští občané, kteří prokázali výdělečnou činnost; ostatní členové mohli dostat sociální důchod podle uvážení (fakultativně). V roce 1956 byl obligatorní sociální důchod změněn ve fakultativní a právo přiznávat jej bylo svěřeno národním výborům. Byl to v podstatě návrat k filantropické chudinské péči, již jsme se v roce 1948 celkem zbavili a která se ještě dnes týká více než 100 000 osob. Těmto osobám lze poskytnout měsíčně nejvýše 250 Kčs, manželům nejvýše 375 Kčs měsíčně, tedy částky hluboko pod lidsky důstojné životní minimum.

Požadavek zásluh byl ještě doplněn velmi zjednodušeně chápanou třídností v sociálním zabezpečení. Od roku 1958 byly některé odsouzené osoby podruhé trestány snížením nebo odnětím důchodů. Dvojí potrestání za stejný čin je v kulturních zemích nemyslitelné. U nás jsme však „trestali“ i pozůstalé, neboť i jim bylo možné snížit nebo odejmout příslušný dů-

chod. Ještě podivuhodnější byla praxe zavedená v roce 1958: podle volné úvahy se snižovaly důchody osobám, které se „provinily“ jen tím, že náležely k představitelům dřívějšího politického a hospodářského zřízení. Aniž se čehokoli konkrétního dopustily, byly vydány na pospas komisím národních výborů. Tato opatření byla přes veškeré úsilí z mnoha míst zrušena teprve nedávno.

Reforma sociálního zabezpečení z roku 1956 zavedla výhodnější způsob výpočtu důchodů a zvýšila tím do budoucna starobní, invalidní, vdovské a sirotčí důchody zejména zaměstnancům. Byl to jistě sociální pokrok. Tvrdilo se, že zákony z roku 1956 jsou „velkou vymožeností pracujícího lidu a staví jeho zabezpečení... na vysokou světovou úroveň...“, že jsou „dalším přesvědčivým projevem každodenní péče strany o potřeby a neustálý růst hmotné úrovně všech pracujících.“

Tyto zákony platily však jen pro nově vznikající peněžité dávky. Nefesily problémy životní úrovně těch, kdo již v důchodu byli. Šlo tedy o sliby pro budoucnost, nikoli o akty sociální spravedlnosti vůči lidem, kteří nejvíce potřebovali pomoci. Bylo to jistě lacinější. Vznikla tak kategorie starodůchodců, ošec s důchody vyměřenými podle starých zákonů, a proto nižšími, s důchody, jejichž reálná hodnota klesala s vývojem měny. Ještě v roce 1964 představovali starodůchodci 50% všech důchodců. Pobírali v průměru asi o 150 Kčs měsíčně méně než jejich spoluobčané jen proto, že odešli do důchodu o něco dříve. Mezi starodůchodci je nejvíce osob s nízkými důchody. Od roku 1956 se jim čas od času filantropicky zvyšoval důchod podle těžko pochopitelných výběrových akcí prováděných národními výbory.

Zásluhu se chápaly velmi zjednodušeně. Jistě není pochyby, že průměrné mzdy odpovídají nebo mají odpovídat „zásluhám“ občana o rozvoj společnosti. Méně pochopitelné jsou však „zásluhy“, vyjádřené vedlejšími formálními kritérii, jako je doba zaměstnání, zvláště započítávají-li se do ní nejrůznější doby náhradní. Závislost výše důchodů na době zaměstnání je pouhé přežívání pojišťovací praxe, která byla při reformách v letech 1956 i 1964 prohlášena za nežádoucí. Nejméně pochopitelné však je, že systém, který má být založen na zásluhách, obsahuje velmi silné nivelizační tendence, záměrně prosazované omezením výše započítatelných mezd i výše důchodů. Souhrn těchto opatření podporuje průměrnost a postihuje ty, kdo společnosti prospěli nejvíce.

Jestliže bylo možno v roce 1956 konstatovat zlepšení sociálního zabezpečení alespoň pro budoucnost, nelze říci totéž o vývoji, který následoval. Skoro každý rok přinesl drobná zhoršení v důchodovém zabezpečení. Všechna očekávání však překonalá reforma z roku 1964, která zavedla mimo jiné daň z důchodů. Jaké rozčarování, když se napřed mnoho let hlásalo,

že za socialismu se sociální dávky nezdaňují. Snížením průměrné výše důchodů snížil se průměrný důchod z 49 na 47,2% průměrných mezd v socialistickém sektoru.

Zhoršení důchodového zabezpečení, paušální odnětí části sociálních nároků je akt, který dělnické hnutí odsuzovalo za všech dob a ve všech zemích. V politické praxi posledních patnácti let to však u nás nebyla žádná výjimka. Státním zaměstnancům se z velké části odňaly stopnároky, zaručené poúnorovou, tedy komunistickou vládou v roce 1948. Mnoha zaměstnancům se z velké části odňalo připojištění, na něž si dlouhá léta platili. Zavedla se zvláštní daň z důchodů, a to zpětně, na důchody již vyplácené. Prohospodařila se důvěra v sociální zabezpečení. Občané nemohli mít sociální jistotu, protože nevěděli, kdy si někdo zase vzpomene a vezme, co kdysi zákon zaručil. Většina z nás má v živé paměti, jak A. Novotný ještě v roce 1956 sliboval, že „když bude důchodce chtít i po 65 letech dále pracovat, bude mu vedle výdělku vyplácen plný, nezkrácený důchod“, a už na XII. sjezdu KSČ (1962) žádal uplatnění zásady „mzda, nebo důchod“.

Výsledek patnáctileté takzvané dělnické politiky starého vedení státu v sociálním zabezpečení je, že v roce 1964 mělo přes 30% mužů a 70% žen starobní nebo invalidní důchod nižší než 600 Kčs měsíčně a čtvrtina vdov nižší důchod než 400 Kčs měsíčně. Desetitisíce lidí tedy u nás žijí pod úrovní lidsky důstojného životního minima. Lze takovou politiku nazvat dělnickou? Byla v zájmu dělnické třídy?

Podceňování sociální politiky odsunulo zájmy více než dvou miliónů občanů naší republiky na periferii zájmu společnosti. Při fetišizaci společenských „nadlidských“ zájmů, zejména rozvoje výroby, rozvíjely se především dávky, které „navracely lidi výrobě“, jak se s oblibou psalo a říkalo. Ze sociálního zabezpečení se vytratilo humanistické, socialistické poslání.

Nejvýrazněji se to projevilo po depresi začátkem šedesátých let, kdy se upustilo od „politiky snižování cen“ a ceny začaly pozvolna růst. Ještě v roce 1965 se však nesměly tisknout odborné studie o dynamických rentách, to jest o potřebě a metodách zvyšování důchodů ze sociálního zabezpečení přiměřeně růstu cen. Systematické nebo automatické vyrovnávání starobních, invalidních, vdovských a sirotčích důchodů je dnes ve většině západoevropských zemí přirozené právo důchodců, zaručené zákonem. Jako první je uzákonil Dánové už v roce 1933.

Akční program KSČ slibuje zvýšení nízkých i ostatních důchodů a proklamuje zásadu pravidelného zvyšování sociálních dávek v souladu se zvyšováním cen. Také první snahy nové vlády na tomto poli dávají tušit, že i v sociální politice a sociálním zabezpečení předznamenává demokratizační proces vývoj odpovídající tužbám dělníků a všeho obyvatelstva. Zdá se,

že teprve teď bude možno dělat i v této oblasti skutečně socialistickou politiku.

5. Dělnici a demokratizační proces

Často se v diskusích klade otázka, zda demokratizační proces prospívá dělnictvu. Minulá politika prý mu přinesla jednu podstatnou věc, a to byla — obecně vzato — sociální jistota. To je vážná otázka. Chtěl bych jí věnovat svou poslední úvahu o sociálním programu starého politického vedení našeho státu.

Jsem přesvědčen, že všechny snahy o vyvolání dojmu, že nové politické proudy jdou mimo dělníky a dělnickou třídu, nebo dokonce proti dělnické třídě jako celku, jsou konzervativní a namířené proti demokratizačnímu procesu.

Vydáním zákona o národním pojištění v roce 1948 splnila KSČ svůj minimální sociální program. Od té doby nelze hovořit o systematickém vytváření sociální jistoty pro kteroukoli kategorii našeho obyvatelstva, tedy ani pro dělníky. Staré politické vedení se omezilo jen na obecná politická hesla o stále rostoucí životní úrovni. V praxi se však zlepšilo sociální postavení pracujících jen nepatrně. Ani opěvovaná politika snižování cen nevedla vcelku k podstatnému zvýšení životní úrovně a po několika letech se od ní upustilo. Praxe se omezila na dílčí reformy, které nedosahovaly hodnot, jaké jim tehdejší propaganda přisuzovala. Často si vzájemně odporovaly a prozrazovaly bezkonečnost sociální politiky.

Vzpomeňme si jen na měnovou reformu, náboru pracovních sil, na prohlubující se rozpor mezi kupní silou obyvatelstva a fondem spotřebního zboží, na zaostávání rodinné politiky a sociálního zabezpečení, na prohlubující se rozpor mezi životní úrovní aktivního a neaktivního obyvatelstva, na neustálé zpeřhování norem bez technických předpokladů, na změny ve mzdových předpisech atd. Na některé tyto praktiky jsem poukázal již v předchozích úvahách. Lze tento stav nazvat sociální jistotou nebo sociální stabilitou? Lze o sociální stabilitě vůbec hovořit ve státě, kde bylo možné kabinetně rozhodovat o zhoršování sociálního a pracovního zákonodárství?

Jistě se dnes máme lépe, než jsme se měli v roce 1945 či 1948. To je však přirozené pro každou společnost. Vývoj životní úrovně jde pomalu kupředu, nenastane-li válka nebo jiná podobná katastrofa. Avšak máme se o tolik lépe, jak bychom očekávali ve společnosti, která vykročila na cestu socialismu, nebo alespoň o tolik, jak by odpovídalo tomu, že jsme vyspělý průmyslový stát v Evropě?

V sociální sféře se minulému politickému vedení podařilo narušit či, jak se dnes často říká, deformovat některé základní principy, které socialisté vždy hlásali. Předně politika „třídní diferenciace“ narušila princip sociální rovnosti pracujících občanů, a to měrou hraničící se sociální segregací politické elity a jejich

apologetů od masy národa. Kádrování, personální politika, nomenklatura, akce proti lidem vydávaným za třídní nepřátele, preference průměrnosti, to vše vytvořilo sociální napětí a porušilo politickou a sociální rovnováhu v socialistické společnosti, což minulému politickému vedení vyhovovalo, protože mu to umožňovalo upevňovat nikoli postavení dělnické třídy, ale postavení vlastní minulému politickému vedení.

Za druhé. Zásada zásluhovosti se mechanicky prozrazovala do všech oblastí společenského života, a to i do té, jež má naopak vyrovňovat nedostatky rozdělování podle práce — do sociálního zabezpečení (např. přídavky na děti, peněžitá podpora těhotným ženám a matkám, nemocenské atd). V každé, tedy i v socialistické společnosti jsou biologické a ekonomické okolnosti, které vyřazují jednotlivce ze společenského kontextu, sociálně jej dezintegrují. Moderní stát musí přijímat opatření, jež paralyzují dezintegrační procesy a mají všem lidem umožnit žít ve společnosti. Tato opatření se musí řídit jinými hledisky než zásluhovými. Jestliže se občan podílí na sociálních výhodách podle zásluh o dobro státu, plní sociální opatření svou funkci jen zčásti. Neřeší všechny problémy sociálního napětí. Poskytují-li se sociální výhody za odměnu, zvyšuje se tím závislost jednotlivce na státní moci, protože ona rozhoduje, co je zásluha a kdo je zasloužilý. Je nasnadě, že prosazování zásluhovosti za každou cenu narušilo sociální rovnováhu zejména tím, že podlomilo principy rovnosti občanů a úměrnosti sociálních opatření.

Za třetí. Rušení sociální administrativy, omezování právních záruk občanských práv, inflace právních předpisů, reformy v neprospěch občanů, to vše vážně narušovalo systém sociálních záruk, který v moderní státě vytváří společenskou atmosféru sociální jistoty. Čím více se sociální práva stávala předmětem politické licitace, čím více se zeslabovala jejich nezadatelnost, tím více jich staré politické vedení mohlo používat jako nástroje k upevňování moci a tím méně byla zárukou sociální jistoty a nástrojem podpory sociálního rovnováhy.

Za čtvrté. Rostoucí centralizace politického a hospodářského aparátu, stále výraznější pronikání administrativních metod řízení, postupná likvidace ústředního sociálního aparátu státu a byrokratizace společenské a profesionální reprezentace dělníků znehodnotily a omezily vliv pracujících na politickou sféru. Odbory převzaly některé nepodstatné úkoly státu, zbyrokratizovaly se a proměnily z profesionální organizace v převodovou páku elity. Dělníci vůdci v odborech nerostli, ale byli do jejich vedení dosazováni podle toho, jak se osvědčili nebo neosvědčili v jiných oblastech společenského života. Místo účasti na státní politice nabýzely se pracujícím v rámci demokratického centralismu nejrůznější formy spoluúčasti.

To vše mělo vydávat zdání politické aktivity. Ve skutečnosti to vyvolalo politickou pasivitu dělníků a rozšířilo prostor pro staré politické vedení, pro jeho kabinetní politiku. Podporovala se jakási sociální uzavřenost dělnictva, jeho soustředění na vlastní sociální problémy.

Tato praxe neupevňovala mocenské postavení dělnické třídy nebo KSČ jako celku, nýbrž postavení starého politického vedení státu. Měla i svou ideologii, již můžeme stěží v plném rozsahu označit za ideologii socialismu.

Myslitelé, kteří připravovali cestu francouzské buržoazní revoluci, povýšili politickou svobodu a lidskou důstojnost na přirozené právo člověka. Po revoluci se ukázalo, že politických práv může plně využívat jen sociálně zajištěný občan. Socialisté požadovali plnou společnost založenou jen na politických svobodách. Vytyčili požadavek sociálního osvobození, které otvíralo nové perspektivy rozvoje politických svobod občanů a lidské civilizaci. Socialisté požadovali plnou emancipaci člověka. Spatřovali ji v sociálních zárukách existence člověka, ty chápali jako předpoklad plné realizace politických a osobních práv jedince.

Po vítězné socialistické revoluci byl rozvoj sociálních práv podmíněn rozvojem výroby, neboť mělo-li se rozšířit na všechny občany to, co do té doby platilo jen pro některé, bylo zapotřebí podstatně zvýšit výrobu. Hlavním článkem, základním předpokladem budoucí plné emancipace člověka se tedy v první fázi vývoje socialismu stal rozvoj výroby.

V revolučním nadšení se vše podřízvalo zájmu na rozmnožení společenského bohatství, na budování národního hospodářství. V budovatelském nadšení se „zapomnělo“ na cíl, pro který byla socialistická cesta budování nastoupena. Budování pro blaho člověka se proměnilo v budování pro budování. Co se jevílo jako společenský zájem, to zákonitě vytlačilo zájmy jednotlivců, upínající se k uspokojování sociálních a politických potřeb a subjektivních práv.

Staré politické vedení dokázalo tohoto stavu plně využít. Potlačilo subjektivní, zejména politická práva jednotlivců a přechodný stav prohlásilo za socialismus. Glorifikovalo práci ve prospěch celku, z pracovní povinnosti dělalo věc cti. Vůdci ideologickou poučkou, zakotvenou i v ústavě, se stalo, že „ve společnosti pracujících může jednotlivec dospět k plnému rozvinutí svých schopností a k uplatnění svých oprávněných zájmů jen aktivní účastí na rozvoji celé společnosti, především náležitým podílem na společenské práci“. Rozmnožování společenského bohatství, jež mělo jen sloužit plné emancipaci člověka, bylo prohlášeno za cíl a vše se mu podřízovalo. Tolerovaly se jen ty zájmy jednotlivců, které někdo uznal za oprávněné. Vznikla společenská ideologie pracovitě včelíčky. Vytratil se humanismus učení socialistických myslitelů.

Komu sloužila takováto společnost? Dělnické tří-

dě? Vždyť ta neměla přímý vliv na rozdělování vyrobeného produktu. Tento stav mohl plně vyhovovat jen těm, kdo měli moc rozhodovat o rozdělování výrobků. Při kabinetní politice, bez demokratické kontroly, to bylo často ke škodě dělnictva a jeho sociálních zájmů.

Od roku 1948 neměla tedy KSČ ucelený sociální program. Útržkovitá sjezdová hesla nelze za takovýto program vydávat. Koncepční, dlouhodobý sociální program nepředložilo ještě ani nově vedení KSČ. Nemělo dosud čas. Velmi a brzo však potřebujeme sociální perspektivu, která by jednotlivcům a skupinám obyvatelstva jasně ukázala smysl našeho počínání. **Potřebujeme sociální program, který by byl jednotlivým pojítkem dílčích sociálních reforem. Potřebujeme cíl o něco bližší a konkrétnější než je „vybudování komunistické společnosti“, cíl, který by byl etapou na cestě k úplné emancipaci komunistického člověka.**

Má-li být sociální program kompasem pro sociální politiku socialistické společnosti, musí vycházet z naší národní a sociální skutečnosti. Zahraníční vzory můžeme studovat, avšak jen v konkrétním historickém, národním a sociálním kontextu, v němž vznikly. Mechanické přebírání „jedině možného“ vzoru socialistického sociálního systému nepomáhalo v minulosti řešit sociální potřeby naší současnosti. Někde naopak stupňovalo sociální napětí, místo aby je odstraňovalo.

Má-li se sociální program KSČ stát kladnou politickou silou, musí občanům vytyčit reálné perspektivy, zejména, že

- budou žít lidsky důstojně a bez právní a politické nejistoty, za přiměřených životních a pracovních podmínek v sociálně a hospodářsky stabilní a rozvíjející se socialistické společnosti (cenovou, zdravotní, pracovní atd. politikou),
- jim jejich práce umožní, aby jejich osobní potřeba rostla tím rychleji, čím hodnotnější bude jejich příprava na povolání a účast v pracovním procesu (mzdovou politikou),
- budou odstraněny nežádoucí rozdíly mezi lidmi nejen likvidací společenských předsudků při hodnocení lidí v předlednovém období (personální politikou), ale i odstraněním nerovností v rodinném stavu (rodinnou politikou),
- nebudou žít v sociální nejistotě, nebudou-li moci pracovat z důvodů osobních (nemoc, invalidita, stáří atd.) či společenských (nezaměstnanost), nebo nebude-li jejich práce společensky žádoucí (děti, těhotné ženy, matky atd.) — politikou sociálního zabezpečení.

Budoucí sociální program by tedy měl všem občanům poskytnout reálnou perspektivu rozvoje osobnosti, perspektivu odpovídající jejich fyzickým a duševním schopnostem a skutečným ekonomickým možnostem společnosti.

Nelze jistě podceňovat, co bylo vykonáno za po-

sledních šest měsíců. Na rozdíl od starého politického vedení, které často vydávalo za úspěch i zhoršení sociální úpravy, nové politické vedení poslední sociální reformy za úspěch nevydává, nýbrž je realisticky označuje za nezbytné „správky“ zanedbaného sociálního systému. Již tato upřímnost je nová. Ani v akčním programu se neříká nic víc, než že je to program nezbytných úprav pro řešení nejnaléhavějších sociálních problémů, které se nahromadily za posledních dvacet let.

Současně se však v řadě úseků sociální sféry začalo intenzivně pracovat na formulaci etap a cílových řešení konkrétního programu postupného, tentokrát nikoli nahodilého vývoje sociálních institucí.

Jistě to zatím není mnoho. Způsob, jakým například ministerstvo práce a sociálních věcí k tomuto úkolu v oblasti sociálního zabezpečení přistupuje, je však už sám o sobě seriózní.

Objevila se i některá nedomyšlená rozhodnutí. Tak například novému ministerstvu práce a sociálních věcí byly svěřeny některé úseky hospodářské politiky (například problémy celospolečenské pracovní síly, produktivity práce atd.). Tím se zeslabil původní záměr vybudovat ministerstvo, jež by prosazovalo lidské pohledy do hospodářské politiky. Konfrontace zájmů, která se měla odehrát ve vládě, se zčásti přesunula do jediného resortu. Právě tak je nepochopitelné, proč se odbory křečovitě drží nemocenského pojištění a tím zeslabují integrační tendence v sociální politice. Jsou to jistě nedůslednosti, kompromisy, s nimiž se můžeme setkat i v budoucnosti, ale ne špatný úmysl.

Demokratizační proces již přinesl dělníkům mnoho v jiné podobě. Není pravda, že dělníci jen vyčkávali. Využili a využívají nové politické atmosféry k realizaci svých dělnických zájmů. Důkazem je rostoucí aktivita odborového hnutí, boj o budoucí charakter odborů, boj o svobodu tisku, odsouzení letákových akcí, boj za státní suverenitu, formulování sociálních a politických požadavků. Narůstá-li sociální napětí, pak proti těm, kdo jsou spjati s minulými deformacemi. Napětí mohou vyvolat i jednotlivci neuváženými návrhy, pokud je prosazují rychleji, než jsou lidé schopni po dvacetileté politické stagnaci strávit. Jen některé vyhraněné konzervativní skupiny dělníků se snaží obrátit tuto zčásti rozpornou politickou aktivitu proti inteligenci a úřednictvu.

Nové politické ovzduší umožnilo, aby dělníci otevřeně prosazovali své zájmy. Dosavadní politika jim to znemožňovala pod záminkou, že jde o „ochranářství“, „lokální patriotismus“ atd.

Vznikla nová situace a dělníci ji pochopili. Další rozvoj sociální jistoty a stability a úspěšné překonání sociální stagnace jsou dnes **podmíněny rozvojem politických svobod**, demokratických mechanismů a politickou normalizací naší společnosti. Jde teď o to, aby dělníci bránili svobodné politické ovzduší, socialistic-

kou demokracii a aby plně využívali možnosti aktivně vytvářet celospolečenskou politiku spolu s ostatními vrstvami obyvatelstva. Zakládáním podnikových rad pracujících mohou tvořit politiku i tam, kde jsou jejich zájmy bezprostředně dotčeny — v podnicích a závodech.

Demokrizační proces znamená tedy i přínos pro dělnictvo a — jak nás o tom přesvědčují denní zprávy — stále širší vrstvy dělnictva si to uvědomují.

LL č. 18 - 22, 27. června — 25. července 1968

Jiří Hanák

Proslýchá se, proslýchá . . .

Mám nepříjemný pocit, že už titulke je poněkud v rozporu s novinářskou etikou. Neboť novinář, alespoň minimálně dbalý své profesionální cti, by neměl pracovat s údaji a zprávami, které se „proslýchají“, „tvrdí“, „říkají“. Jistě: zaručená, fundovaná a po všech stránkách prověřená zpráva budí základním kamenem všeho. Jenže život, jak známo, je velmi složitý a dosud často vytváří situace, kdy je i pro novináře snesitelnější hovořit na základě toho, co se „proslýchá“, než nehovořit vůbec. Zvláště za situace, kdy zaručené, fundované a po všech stránkách ověřené informace jsou mu přísně utajeny.

Tak tedy — proslýchá se mezi 14 milióny obyvatel této země neobyčejné množství zpráv a informací, týkajících se právě probíhajícího (či právě skončeného?) cvičení štábů armád Varšavské smlouvy na našem území. „Proslýchá“ se zcela zákonitě, neboť co svět světem stojí to funguje tak, že tam, kde chybí informace, zaskakuje „proslýchání“. A informace v tomto směru chybějí takřka dokonale, a víc než to: ty, co byly poskytnuty, přispívají spíše k všeobecnému zmatku než k uklidnění.

Jestli se nemýlím, bylo to někdy uprostřed března letošního roku, co jsme všichni kvitovali s uspokojením oznámení, že bratrské socialistické země s pochopením vyšly vstříc momentální československé situaci a, nechtějce způsobit ani stín podezření, že by snad československé jaro mohlo být ovlivněno zásahem zvenčí, upustily po vzájemné dohodě od plánovaných cvičení vojsk Varšavské smlouvy na našem území. S výjimkou malého štábního cvičení, které se u nás má odvíjet někdy na podzim letošního roku.

To bylo v březnu. Avšak už v dubnu a počátkem května se v našich národech začalo „proslýchat“: že cvičení budou a budou brzy, že k nám přijde tolik a tolik a ještě mnohem víc cizích vojáků, že tito vojáci tak hned po cvičení neodjedou a tak dále. Než však opět zabředneme do neseriózního „proslýchání“, zopakujme si alespoň to, co oficiálně víme od chvíle, kdy jsme s povděkem přijali informaci o nevědším pochopení našich spojenců:

4. května reaguje ministr obrany na zprávu britského „Daily Telegraphu“ o tom, že Československo odmítlo cvičení vojsk Varšavské smlouvy: **nic jsme neodmítli, „navíc se jedná o cvičení štábní, nikoliv tedy v takovém rozsahu, jako byla předložena „Vltava“.** První zmínka o cvičení je tedy zde.

23. května je z Bonnu rozšiřována zpráva, že v Československu má být natrvalo umístěno 10—12 tisíc sovětských vojáků. Ministr Džur: **„Dočel jsem se o tom ze západoněmeckých novin. Nikdy a nikde nebylo o umístění těchto vojsk jednáno.“**

25. května probíhá denním tiskem oznámení o červnovém cvičení.

31. května první konkretizace: **Bude probíhat na území ČSSR a v části Polska, účastní se ho štáby armád ČSSR, Sovětského svazu, Polska a Maďarska.** Jde o cvičení štábní, kdy třeba divizi, čítající normálně několik tisíc mužů, bude představovat útvar o několika stech mužů.

Tedy: cvičení na území Československa a Polska za účasti štábů **čtyř armád.**

18. června poskytuje vrchní velitel ozbrojených sil Varšavské smlouvy, sovětský maršál Jakubovskij, další informace: cvičení ce bude konat na území Československa, Polska NDR a SSSR a účastní se ho štáby **armád pěti zemí: ČSSR, Polska, Maďarska, Sovětského svazu a NDR.**

20. června poslední zpráva: **cvičení zahájeno.**

Tim v podstatě končí nemnoho a navíc rozporných oficiálních informací.

Čtrnácti miliónům Čechů a Slováků se velkomyslně nechává na vybranou, jak si odpovědí na otázky: kolik vlastně cizích vojáků k dnešnímu dni stojí na československé půdě? Kterým dnem pobyt cizích vojáků na československé půdě skončí? Patří k nepostradatelným pomůckám štábního spojovacího cvičení tanky, navíc, jak se „proslýchá“, ne právě v minimálním množství? A co je pravdy na tom, že důstojníci jedné z pěti spojeneckých armád k nám přijeli v doprovodu manželek a rodin, což vypadá na jejich trvalejší přítomnost v Československu? Co je pravdy na tom, že už v době, kdy o cvičení nebyla u nás pronesena ještě ani jediná konkrétní věta, byly tabulky s údaji o nosnosti různých mostů přemalovány údaji novými, orientujícími řidiče eventuálních těžkých tanků? A konečně — proč dosud nebyla vyvrácena velmi nepravděpodobně a nepříjemně znějící zpráva, že o okamžiku příjezdu prvních spojeneckých vojsk se dověděly osoby v této zemi nejpovolanější více méně náhodou, prostřednictvím telefonátů z pohraničních krajů a prostřednictvím novinářů?

Československo se dlouho těšilo neobyčejně důvěře svých Varšavských spojenců. Projevovала se mimo jiné i tím, že jsme byli po dlouhá léta jedinou evropskou socialistickou zemí (Jugoslávii nepočítaje), kde nebyly dislokovány žádné cizí jednotky. Požíváme-li